



## บทที่ 5

## บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยเรื่องกฎหมายพรรคการเมืองในประเทศไทย : ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงวิเคราะห์แนวความคิดครั้งนี้ จากการศึกษาในบทต่าง ๆ ที่ผ่านมาประกอบกับรายละเอียดทั้งหลายที่ปรากฏในบรรณานุกรมและภาคผนวก พอดีจะเป็นข้อสนับสนุนในการนำมาเพื่อสรุปผลตามประเด็นในสมมติฐานที่ตั้งไว้ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานในการวิจัยในครั้งนี้คือ "การรวมตัวกันในกระบวนการทางการเมือง และการจัดองค์การที่ถาวรทางการเมืองของประชาชน และกลุ่มทางการเมืองที่มีแนวความคิดทางการเมือง และอุดมการณ์ทางการเมืองที่เหมือนกันเป็นพรรคการเมืองย่อมมีวิวัฒนาการไปโดยธรรมชาติ มิได้เกิดจากมาตรการทางกฎหมาย ดังนั้น แนวความคิดในประเทศไทยที่บัญญัติกฎหมายเพื่อก่อตั้งพรรคการเมือง จึงมีลักษณะมุ่งควบคุมมากกว่ามุ่งส่งเสริมพรรคการเมือง จึงขัดต่อสภาพดังกล่าว และไม่เป็นการส่งเสริมพรรคการเมืองเท่าที่ควร"

จากสมมติฐานดังกล่าวข้างต้นแยกพิจารณาได้เป็น 2 ประการคือ

1) เชิงประวัติศาสตร์

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในประวัติศาสตร์ พบว่าพรรคการเมืองเป็นผลผลิตของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งยึดถือหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน พรรคการเมืองเกิดขึ้นครั้งแรกเนื่องจากการต่อสู้ทางการเมืองในสภาของสมาชิกภายในสภา โดยเริ่มต้นจากการปรึกษาหารือร่วมกันเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณีที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน และโดยเริ่มจากการปรึกษาหารือกันเป็นครั้งคราวเฉพาะเรื่องเฉพาะกรณีแล้วค่อย ๆ พัฒนาเป็นการปรึกษาหารือกันเป็นหลาย ๆ เรื่องหลาย ๆ กรณี จากที่มีลักษณะเป็นครั้งคราวไปสู่การปรึกษาหารือเป็นประจำ และทำให้เกิดเป็นกลุ่มทางการเมืองขึ้น ตัวอย่างเช่น กรณีของกลุ่มพวกวิก (Whig) และกลุ่มพวกทอรี (Tory) ในอังกฤษ เมื่อการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างกลุ่มการเมืองเข้มขึ้นขึ้น และกลุ่มดังกล่าวเติบโตมากยิ่งขึ้น ความจำเป็นในการจัดองค์การอย่างถาวร เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการทางการเมืองก็เกิดขึ้น จากกลุ่มการเมืองจึงพัฒนาไปเป็นองค์การจัดตั้งทางการเมืองของคณะบุคคลที่มีแนวความคิด อุดมการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมใกล้เคียงกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน และดำเนินการต่อสู้ทางการเมืองร่วมกันเป็นพรรคการเมือง เช่น ในประเทศอังกฤษ กลุ่มวิก (Whig) ได้พัฒนาไปเป็นพรรคลิเบอรัล (Liberal Party) และกลุ่มทอรี (Tory) ได้พัฒนาเป็นพรรคคอนเซอร์เวทีฟ (Conservative Party) เป็นต้น

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกาที่เช่นเดียวกัน กล่าวคือการต่อสู้ภายในกลุ่มผู้ร่างรัฐธรรมนูญได้แยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นด้วยกับรัฐธรรมนูญซึ่งกำหนดให้รัฐบาลกลางที่ตั้งขึ้นมีอำนาจมากกว่าและเห็นอิทธิพลสมาชิก ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีความคิดเห็นว่าการที่รัฐธรรมนูญให้รัฐบาลกลางมีอำนาจ

อย่างมากมายและเหนือรัฐสมาชิก จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเสี่ยงต่อการมีรัฐบาลกลางที่ใช้อำนาจคดี ริตนาทาเรนประชาชนได้ ต่อมากลุ่มการเมืองดังกล่าวได้พัฒนาเป็นพรรคเฟเดอรัลลิสต์ (The Federalist Party) และพรรคแอนตี้-เฟเดอรัลลิสต์ (The Anti-Federalist Party) แม้ในประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน ก็มีลักษณะวิวัฒนาการของพรรคการเมืองไปในทางนองเดียวกัน

แต่เมื่อระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็งขึ้น การต่อสู้ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ขยายไปสู่ประชาชนมากขึ้น ด้านหนึ่งพรรคการเมืองก็พัฒนาองค์การของพรรคให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแยกเป็นองค์การพรรคในสภาและองค์การพรรคนอกสภา ทำหน้าที่ทางการเมืองประสานกันตามวิถีทางการเมืองของพรรค แต่อีกด้านหนึ่งการขยายตัวของพรรคการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ได้ผลักดันให้การรวมตัวกันของกลุ่มอาชีพ เช่น สหภาพแรงงาน และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ พัฒนาไปสู่การเป็นพรรคการเมือง เพื่อทำการต่อสู้ทางการเมือง โดยองค์การของพรรคภายในรัฐสภาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การพรรคเท่านั้น อย่างเช่น กรณีของพรรคเลเบอร์ (Labour Party) ในประเทศอังกฤษ เป็นต้น

สำหรับพรรคการเมืองในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย กลุ่มคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งมีแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองในหลักใหญ่ ๆ เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน ได้ร่วมกันจัดองค์การอย่างถาวรเป็นพรรคการเมือง โดยครั้งแรกจัดองค์การในรูปของ "สมาคมคณะราษฎร" และได้พัฒนารูปแบบไปเป็นพรรคการเมืองภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 บัญญัติยอมรับเสรีภาพในการจัดตั้งพรรคการเมือง พรรคการเมืองที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงดังกล่าวเป็นการรวมตัวกันเพื่อสนับสนุนตัวบุคคล เพื่อทำการต่อสู้ทางการเมืองตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย ภายหลังการยึดอำนาจในปี พ.ศ. 2490 ได้เกิดแนวคิดใหม่ในการรวมตัวเป็นพรรคการเมือง กล่าวคือเป็นการรวมตัวเพื่อสนับสนุนผู้นำซึ่งมีอำนาจทางการเมืองในระบอบเผด็จการ เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง และเพื่อรักษาอำนาจ ตลอดจนเสถียรภาพทางการเมืองของผู้นำเผด็จการดังกล่าว และเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวจึงได้นำกฎหมายพรรคการเมืองเข้ามาเพื่อควบคุมพรรคการเมือง เพื่อไม่ให้บทบาทพัฒนาขึ้นจนมีอำนาจทำลายอำนาจของผู้นำทางการเมืองได้

## 2) เชิงวิเคราะห์แนวความคิด

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว ในเชิงวิเคราะห์แนวความคิดสามารถแยกแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดและวิวัฒนาการของพรรคการเมืองได้ 2 แนวความคิดคือ

2.1 แนวความคิดของพรรคการเมืองในเนื้อหา ซึ่งแนวความคิดนี้มองว่าพรรคการเมืองเป็นผลผลิตของระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งยึดถือหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน การรวมตัวของกลุ่มบุคคลที่มีแนวความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีหลักการใหญ่ ๆ เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน เกิดขึ้นจากการต่อสู้ทางการเมือง และเป็นไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มจากการปรึกษาหารือจากลักษณะไม่ประจำ ไปสู่การปรึกษาหารือเป็นประจำ ทำให้เกิดกลุ่มการเมือง และ

พัฒนาไปเป็นการจัดองค์การที่ถาวรเป็นพรรคการเมือง การรวมกลุ่มเป็นพรรคการเมืองอาจเป็นการรวมกลุ่มจากกลุ่มภายในรัฐสภาก่อน แล้วค่อย ๆ พัฒนาไปสู่การมีองค์การภายนอกสภา และดำเนินการทางการเมืองควบคู่กันไป ทั้งองค์การภายในสภาและองค์การภายนอกสภา เช่น การรวมตัวกันเป็นกลุ่มพวกวิก (Whig) และกลุ่มพวกทอรี (Tory) ของอังกฤษ ต่อมากลุ่มพวกวิก (Whig) ได้พัฒนาเป็นพรรคลิเบอรัล (Liberal Party) และกลุ่มพวกทอรี (Tory) ได้พัฒนาเป็นพรรคคอนเซอร์เวทีฟ (Conservative Party) ทั้งพรรคคอนเซอร์เวทีฟ และพรรคลิเบอรัลในระยะแรก ๆ ของการพัฒนาเป็นพรรคการเมือง องค์การของพรรคทั้งสองพรรคมีเฉพาะองค์การของพรรคภายในรัฐสภาเท่านั้น ต่อมาได้มีการจัดตั้งสมาคมเพื่อลงทะเบียนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (Registration Association) และสมาคมดังกล่าวได้ค่อย ๆ พัฒนาเป็นองค์การของพรรคนอกสภา หรือเกิดจากการรวมกลุ่มของกลุ่มภายนอกรัฐสภา ก่อน แล้วค่อย ๆ พัฒนาเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในรัฐสภา เช่น กรณีการรวมตัวของกลุ่มสหพันธ์กรรมกร (Trade Union) ในอังกฤษ ได้พัฒนาองค์การกรรมกรซึ่งเป็นองค์การภายนอกสภาให้เข้มแข็งขึ้น แล้วส่งตัวแทนเข้าไปมีบทบาทในสภาครั้งแรกในนามของพรรคลิเบอรัล เมื่อองค์การมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นจึงได้แยกตัวออกจากพรรคลิเบอรัล และก่อตั้งพรรคเลเบอร์ ซึ่งทำหน้าที่ทางการเมืองเป็นต้น ดังนั้น ในกลุ่มประเทศที่มีแนวความคิดของพรรคการเมืองโดยเนื้อหา จึงไม่มีกฎหมายพรรคการเมืองใช้บังคับเช่นในอังกฤษ หรือสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

2.2 แนวความคิดของพรรคการเมืองในรูปแบบ ซึ่งแนวความคิดนี้ถือว่าพรรคการเมืองเกิดจากบทบัญญัติของกฎหมาย เป็นผลผลิตของกฎหมาย การดำเนินการทางการเมือง และขอบเขตในการดำเนินการทางการเมืองของพรรคการเมืองอยู่ภายใต้ข้อบังคับของกฎหมาย ปัญหาของพรรคการเมืองไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็ตาม สามารถใช้มาตรการทางกฎหมายแก้ไขได้ การดำรงอยู่ หรือการเลิกของพรรคการเมืองเป็นไปตามมาตรการทางกฎหมาย จากการศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดทางกฎหมายในกฎหมายพรรคการเมืองของไทยทุกฉบับ ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองพบว่าแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายพรรคการเมืองในประเทศไทยทุกฉบับ ต่างยึดถือแนวความคิดของพรรคการเมืองในรูปแบบ การแก้ไขปัญหาคณะพรรคการเมืองโดยใช้มาตรการทางกฎหมายที่ผ่านมา มีข้อบกพร่องและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของพรรคการเมือง ทั้งยังก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่เบี่ยงเบนทางการเมืองตลอดมา

แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายพรรคการเมืองในประเทศไทยที่ผ่านมา อาจแยกพิจารณาได้เป็น 2 ช่วง กล่าวคือ

ช่วงแรก ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 - ปี พ.ศ. 2517 ในช่วงแรกนี้แนวคิดทางกฎหมาย จากการศึกษาพบว่ามีเป้าหมายสำคัญดังนี้คือ

1. มุ่งรักษาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้นำเผด็จการ และสร้างความชอบธรรมในการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้นำเผด็จการ เช่น การจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นมา เพื่อสนับสนุนการเข้ามามีอำนาจทางการเมือง และสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้นำเผด็จการ หรือการยกเลิกพรรคการเมือง และการห้ามการจัดตั้งพรรคการเมือง เป็นต้น

2. มุ่งควบคุมพรรคการเมือง กล่าวคือหากในช่วงระยะเวลาที่ฝ่ายผู้นำเผด็จการ จำยอมต้องให้เสรีภาพในทางการเมืองกับประชาชน โดยยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองและทำการ เลือกตั้งตามแบบของระบอบประชาธิปไตย ผู้นำเผด็จการก็ประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง เพื่อ ใช้ในการควบคุมพรรคการเมือง เช่น การจดทะเบียนพรรคการเมือง การกำหนดให้นายทะเบียนพรรค การเมืองซึ่งเป็นข้าราชการประจำ มีอำนาจในการควบคุมตรวจสอบเกี่ยวกับนโยบายและข้อบังคับของ พรรคการเมืองให้อยู่ภายในกรอบของกฎหมายที่ผู้นำเผด็จการกำหนด

3. มุ่งขจัดฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง เช่น การบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่ห้ามนำท บัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับสมาคมมาใช้กับพรรคการเมือง และห้ามสมาคมมีวัตถุประสงค์ทางการเมือง ก็เพื่อ มุ่งทำลายกลุ่มคณะราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองของคณะรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 และพรรค ประชาธิปัตย์ หรือการอาศัยพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เพื่อสร้างความชอบธรรม ในการขจัดศัตรูทางการเมืองของผู้มีอำนาจ และจำกัดสิทธิเสรีภาพทางการเมืองของประชาชน เป็นต้น

ช่วงที่สอง คือช่วงตั้งแต่ปีพ.ศ. 2517 - ปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่าแนวความคิด เกี่ยวกับกฎหมายพรรคการเมืองมีเป้าหมายที่สำคัญดังนี้

1. มุ่งสร้างเสถียรภาพทางการเมือง โดยผู้ร่างมีแนวความคิดเชื่อว่าหากพรรคการเมือง มีความเข้มแข็ง (หมายถึงมีสมาชิกได้รับเลือกตั้งจำนวนมาก) สมาชิกมีวินัย จะทำให้รัฐบาล มี เสถียรภาพ แนวความคิดทางกฎหมายจึงมุ่งไปผลักดันให้พรรคการเมืองเติบโต โดยกำหนดให้ผู้สมัครรับ เลือกตั้งต้องสังกัดพรรคการเมือง และพรรคการเมืองต้องส่งสมาชิกสมัครรับเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า กึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะพึงมี และควบคุมวินัยของสมาชิกพรรคการเมือง เช่น หาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้ใดต้องออกจากพรรคที่ตนสังกัดอยู่ ไม่ว่าจะด้วยกรณีใด ๆ ก็ตาม จะต้องพ้นจาก สมาชิกภาพของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และมุ่งขจัดผู้สมัครอิสระและพรรคเล็กพรรคน้อย แต่ขณะเดียวกัน แนวความคิดในการส่งเสริมพรรคการเมืองทางการเงิน กลับถูกคัดค้านจนกระทั่งตกไป ทำให้พรรค การเมืองต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกลุ่มทุนที่สนับสนุนพรรคการเมืองต่อไป

2. มีลักษณะไม่ยอมรับบทบาทของพรรคการเมือง การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะดำรง ตำแหน่งเป็นวุฒิสภาของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 และฉบับปัจจุบัน ได้กำหนด คุณสมบัติของวุฒิสมาชิกไว้โดยห้ามเป็นสมาชิกของพรรคการเมือง ทั้ง ๆ ที่วุฒิสมาชิกโดยองค์การและหน้าที่ แล้วเป็นฝ่ายการเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพรรคการเมืองและนักการเมืองเป็นที่น่ารังเกียจ ไม่น่าเชื่อถือ

ดังนั้นแนวความคิดในทางกฎหมายดังกล่าว จึงทำให้การพัฒนาของพรรคการเมือง ตีดยึดอยู่กับกฎหมาย แทนที่การวิวัฒนาการของพรรคการเมืองจะเป็นไปตามธรรมชาติ และบริบททาง การเมืองของพรรคการเมือง ทำให้การพัฒนาของพรรคการเมืองในประเทศไทยไม่สามารถพัฒนาก้าว หน้าไปได้เท่าที่ควร



### ข้อเสนอแนะ

1) เพื่อขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อสร้างเสถียรภาพของระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาของพรรคการเมือง จึงเห็นควรยกเลิกกฎหมายซึ่งจำกัดสิทธิเสรีภาพในทางการเมืองของประชาชน ในการดำเนินงานทางการเมืองตามวิถีทางของระบอบประชาธิปไตย เช่น กฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

2) ปัญหาการพัฒนาของพรรคการเมือง จากการวิเคราะห์พบว่าแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายพรรคการเมืองฉบับปัจจุบันและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาของพรรคการเมือง ทั้งยังก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ในขณะนี้จึงมีทางเลือกอยู่เพียง 2 ทาง คือยกเลิกกฎหมายพรรคการเมืองทั้งฉบับ หรือเปลี่ยนแปลงแนวคิดและหลักการทางกฎหมายที่มุ่งการควบคุมพรรคการเมืองเพียงอย่างเดียว โดยนำเอาแนวความคิดและหลักการในการกำกับดูแลและส่งเสริมพรรคการเมือง อย่างกรณีกฎหมายพรรคการเมืองของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันมาใช้บังคับ เพื่อให้การพัฒนาของพรรคการเมืองในประเทศไทยเป็นไปโดยธรรมชาติ และเพื่อให้การรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลที่มีแนวความคิด และอุดมการณ์ทางการเมืองที่เหมือนกันในหลักใหญ่ ๆ หรือคล้ายคลึงกัน สามารถพัฒนาไปสู่การมีแนวความคิด และอุดมการณ์ทางการเมืองที่ร่วมกันอย่างแท้จริง และก่อให้เกิดพรรคการเมืองที่มีความมั่นคง สมาชิกพรรคการเมืองสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้โดยอิสระอย่างมีจิตสำนึก แต่เนื่องจากความเคยชินในการควบคุมพรรคการเมืองที่ผ่านมา และหากมีการเปลี่ยนแปลงโดยฉับพลันจะทำให้กลุ่มผู้นำของพรรคการเมืองที่ได้รับประโยชน์จากมาตรการการควบคุมที่บังคับใช้อยู่ ก่อการคัดค้านและต่อต้านได้ จึงเห็นควรลดมาตรการในการควบคุมลง และเพิ่มมาตรการในการส่งเสริมพรรคการเมืองให้พรรคการเมืองค่อย ๆ มีอิสระมากขึ้น ดังนี้คือ

2.1) เพื่อให้การดำเนินงานทางการเมืองของพรรคการเมือง เป็นไปโดยอิสระและเป็นไปตามธรรมชาติ ให้กลุ่มการเมืองแจ้งการเป็นพรรคการเมืองต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นฝ่ายการเมือง แทนการจดทะเบียนต่อกระทรวงมหาดไทย และให้มีคณะกรรมการพรรคการเมืองมีหน้าที่กำกับดูแลและส่งเสริมพรรคการเมือง ส่วนวิธีการกำกับดูแลและส่งเสริมพรรคการเมืองควรจะเป็นรูปแบบใด และผู้กำกับดูแลควรมีอำนาจหน้าที่อย่างไร ควรจะได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป

2.2) เพื่อให้การดำเนินการในการจัดองค์การของพรรคการเมือง เป็นไปโดยอิสระ และสามารถพัฒนาการจัดองค์การให้สอดคล้องกับเนื้อหาทางการเมืองของพรรคการเมือง เห็นควรยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดให้พรรคการเมืองจะต้องมีตำแหน่งหัวหน้าพรรค รองหัวหน้าพรรค เลขานุการพรรค และรายละเอียดเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ให้พรรคการเมืองดำเนินการจัดองค์การโดยอิสระ ภายใต้หลักการของระบอบประชาธิปไตย

2.3) เพื่อให้การปรับปรุงแก้ไขการจัดองค์การ และการดำเนินการของพรรคการเมือง เป็นไปโดยคล่องตัวยิ่งขึ้น เห็นควรให้ยกเลิกบทบัญญัติที่กำหนดให้การแก้ไขเปลี่ยนแปลงรายการต่าง ๆ ที่ได้จดทะเบียนไว้กับนายทะเบียนพรรคการเมือง จะต้องแจ้งค่อนายทะเบียน และจะต้องได้รับอนุมัติจากนายทะเบียนก่อนจึงจะมีผลใช้บังคับ ให้เหลือเพียงแจ้งการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรายการของพรรคการเมืองที่ได้จดทะเบียนไว้กับนายทะเบียนพรรคการเมือง ให้นายทะเบียนพรรคการเมืองเพื่อทราบ และให้มีผลทันทีที่พรรคมีมติให้แก้ไขรายการดังกล่าว

ภายหลังจากการดำเนินการดังกล่าวได้ระยะหนึ่งแล้ว เมื่อเห็นว่าการดำเนินการของพรรคการเมืองเข้ารูปเข้ารอยดีแล้ว สมาชิกพรรคการเมืองมีคุณภาพสูงขึ้น มีระเบียบวินัยดีขึ้น และเกิดภาวะสมัคคีขึ้นในกระบวนการพัฒนาของพรรคการเมืองแล้ว จึงจะได้พิจารณายกเลิกกฎหมายพรรคการเมืองต่อไป

3) เนื่องจากการดำเนินการในทางการเมืองของพรรคการเมือง ในความเป็นจริงในภาวะปัจจุบัน พรรคการเมืองต้องใช้ค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก และเป็นสาเหตุให้การดำเนินการของพรรคการเมือง และสมาชิกพรรคการเมืองต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของนายทุนที่สนับสนุนพรรคการเมือง เพื่อให้การดำเนินการของพรรคการเมืองและสมาชิกพรรคการเมืองเป็นไปโดยอิสระ และเปิดโอกาสให้คนดี มีความรู้ความสามารถ มีความซื่อสัตย์สุจริต แต่ยากจน มีโอกาสเข้าสู่วงการทางการเมือง ด้านหนึ่งรัฐควรให้เงินอุดหนุนช่วยเหลือค่าใช้จ่าย ในการดำเนินการทางการเมืองของพรรคการเมือง และรัฐควรสร้างโอกาสให้พรรคการเมืองมีโอกาสดำเนินการทางการเมืองโดยเท่าเทียมกัน อีกด้านหนึ่งรัฐควรสนับสนุนให้การดำเนินการทางการเมืองของพรรคการเมือง ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนโดยตรง เช่น การกำหนดหลักเกณฑ์ในการบริจาคเงินช่วยเหลือพรรคการเมือง ให้ประกาศโดยเปิดเผย และสามารถนำเงินที่บริจาคให้แก่พรรคการเมืองไปหักลดภาษีเงินได้ได้ เพื่อให้การดำเนินงานทางการเงินเป็นไปโดยถูกต้องบริสุทธิ์ยุติธรรม ควรมีกฎหมายทางการเงินสำหรับพรรคการเมืองโดยตรง ดังที่เคยมีผู้เสนอแนวคิดดังกล่าวในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. .... ในปี 2524 ส่วนรายละเอียดและหลักการของกฎหมายดังกล่าวควรมีหลักเกณฑ์อย่างไรนั้น ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยต่อไป

4) อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการลดการควบคุมพรรคการเมืองโดยกฎหมายลง และกำหนดมาตรการส่งเสริมพรรคการเมืองเพิ่มขึ้นแล้ว บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าวทุกฝ่าย โดยเฉพาะตัวนักการเมืองซึ่งจะเป็นสมาชิกพรรคการเมืองเองก็ดี ประชาชนโดยทั่วไปก็ดี และสื่อมวลชนก็ดีจะมีส่วนสำคัญในการทำให้พรรคการเมืองมีลักษณะเป็นพรรคการเมืองที่แท้จริง อย่างที่ปรากฏในประเทศเสรีประชาธิปไตยอื่น กล่าวคือนักการเมืองเองจะต้องยึดมั่นในอุดมการณ์ และผลประโยชน์ของประชาชนเป็นพื้นฐานให้ความสำคัญกับปัญหานโยบายที่เป็นไปตามอุดมการณ์ที่ตนยึดถือ มากกว่าการพิจารณาเพียงปัญหาเฉพาะหน้าอันเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว ตนจะสังกัดพรรคใดจึงจะได้รับเลือกตั้ง หรือพรรคใดจะให้ผลประโยชน์ทางตำแหน่งการเมือง หรือประโยชน์อื่น ๆ มากกว่าอุดมการณ์และนโยบาย

ในส่วน of ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งเองก็ควรให้ความสำคัญกับนโยบายที่ผู้สมัคร และพรรคเสนอมากกว่าให้ความสำคัญกับตัวบุคคล หรือผลประโยชน์เฉพาะหน้าที่ได้รับก่อนหรือหลังการเลือกตั้ง

สื่อมวลชนเองก็ต้องให้ความสนใจกับการติดตาม ประเมินผลปัญหา "เชิงนโยบาย" มากกว่าการให้ความสำคัญกับข่าวส่วนบุคคล หรือคำพูดเพียงบางประโยชน์ของนักการเมือง

ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสำคัญไม่แพ้การลดมาตรการการควบคุมโดยกฎหมาย และการให้การส่งเสริมพรรคการเมืองโดยกฎหมาย จึงต้องดำเนินการไปพร้อม ๆ กัน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาพรรคการเมืองให้เป็นไปอย่างที่จะเป็นในระบอบประชาธิปไตย